

מדברת על מה שיקרה ביום שעם ישראל יפר את הברית עם אלוהים - ירדפו אותו צרות ובסוף ייגאל וישוב לארץ, "וכפר אדמתו עמו". במה אפוא מיוחדת השירה משאר דברי הברכה והקללה שנאמרו עד כה? מדוע היה חשוב להוסיפה לסוף התורה?

ייתכן שמי שיחפש את התשובה לכך בתוכנה של השירה באמת לא ימצא אחת משכנעת דיו. ייתכן שממש כמו שירה, החידוש איננו מצוי במילים עצמן או בסיפור שהן מספרות אלא בטון שלהן, במנגינה שהן מפיקות וברושם שהן מחוללות בקורא אותן.

כאמור, הברכה והקללה נאמרו עד כה מפיו של משה. כמו דמות של רב מחנך, הזהיר משה את בני ישראל לבל יסורו מדברי התורה והדגיש את תוצאות מעשיהם – לטוב ולרע. שירת האזינו, לעומת זאת, באה מפיו של אלוהים. ניכר בה טון אחר - בוגר יותר ומציאותי יותר. בעוד משה מדבר על האחריות המוטלת על עם ישראל לבחור בטוב ולסור מן הרע, אלוהים מדבר על היום שוודאי יבא ובו עם ישראל יפר את הברית:

"הנך שכב עם אבתיך וקם העם הזה וזנה אחרי אלוהי נכר הארץ אשר הוא בא שמה בקרבו ועזבני והפר את בריתי אשר כרתי אתו. וחרה אפי בו ביום ההוא ועזבתים והסתרתני פני מהם והיה לאכל ומצאהו רעות רבות וצרות ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלוהי בקרבי מצאוני הרעות האלה."

אלוהים כמו אומר כאן למשה: אני מעריך את מאמצייך כדי למנוע את הגעתם של ימי הרעה, אבל אני, כצופה הדורות, המכיר את אופיו וטיבו של העם שבחרתי בו, יודע שהם יבואו. דאגתי איננה למנוע את בואם. את זאת עשית אתה. דאגתי היא לוודא כיצד העם יגיב כשהם יבואו. זו אינה שאלה של האם הדבר יתרחש אלא מה יקרה כאשר הוא יתרחש.

זהו מבט בוגר יותר וריאלי יותר. משה היה עד כה כמו הורה צעיר, המאמין בכוח ילדיו ומבקש לנתבם לדרך הטוב. אלוהים, לעומת זאת, נשמע כמו הורה ותיק, שעבר כבר כמה סדרות של חינוך ומכיר את נתיבי ההתפתחות של ילדיו. הוא יודע היטב את העתיד הרחוק בצפוי לבא. דאגתו היא לשמר את היחסים גם בעת ההיא.

מנקודת המבט הזו מואר המסר המרכזי של השירה. מצבו של עם ישראל עתיד להיות קשה ביותר. "מזי רעב ולחומי רשף וקטב מררי". "מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה".

השירה על ימי הקושי

שירת האזינו היא מן הטקסטים הקשים במקרא. לשונה קשה, מילותיה סתומות, ובעקבות כך גם משמעויותיה לא פתורות. על איזו תקופה מדברת השירה? האם אפשר לשים את האצבע על אירוע או עידן מסוים בהיסטוריה היהודית שבהם דבריה התממשו?

אבל מעל הקושי הפרשני מרחף קושי עקרוני יותר ועמוק יותר. מצויים אנו לאחר נאומיו הלא-קצרים של משה. כבר בדבריו בפרשת עקב דיבר משה על הברכה והקללה שיבואו על עם ישראל אם ישמרו את התורה או יעזבו אותה. בכיוון הזה המשיך לדבר בפרשת ראה כאשר הציג לנגד עיני העם את הר הברכה והר הקללה – גריזים ועיבל, ואף ציווה בפרשת כי תבא לערוך שם טקס רב רושם המטיל קללה על הסרים מדרך ה' וברכה להולכים בדרכו. לאחר כל זאת, כרת משה ברית בפרשת נצבים עם כל ישראל ושוב הזכיר את הטוב והרע שעתידיים לבא אם אדם ילך בדרך התורה או יסור ממנה.

לאור כל זאת, קשה להבין את ייעודה של שירת האזינו. בניגוד לספר דברים כולו, את שירת האזינו משה לא אמר מעצמו אלא אלוהים הכתיב לו אותה: "ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם", ומשה מוסיף אותה לספר התורה שכבר כתב. עולה מכאן הרושם שהשירה באה להשלים דבר מה שמשה עוד לא אמר, כאילו הוא החסיר דבר שלא-אלוהים היה חשוב להכניס בסוף התורה. ואולם, מבט חטוף על השירה מלמד שעיקרה איננו שונה ממה שמשה אמר עד כה. גם היא

שבעה נהרות, המקום הרחוק ביותר שניתן לתארו. ושם אצלה, רגע לפני מעשה העבירה, יצאה מאותה זונה רוח מלמטה והיא הפיחה. אמרה אותה זונה "כשם שהפיחה אינה חוזרת למקומה, כך אלעזר בן דורדיא אין מקבלין אותו בתשובה". קשה לתאר סיטואציה נמוכה יותר מאשר זו. רבי אלעזר נמצא אצל זונה בכרכי הים, וחווה עמה אקט פיזי בזוי של רוח היוצאת מן המעיים. והנה דווקא כאן מתרחשת נקודת השינוי:

"הלך וישב בין שני הרים וגבעות, אמר: הרים וגבעות בקשו עלי רחמים, אמרו לו: עד שאנו מבקשים עליך נבקש על עצמנו...
אמר: שמים וארץ בקשו עלי רחמים, אמרו: עד שאנו מבקשים עליך נבקש על עצמנו...
אמר: חמה ולבנה בקשו עלי רחמים, אמרו לו: עד שאנו מבקשים עליך נבקש על עצמנו...
אמר: כוכבים ומזלות בקשו עלי רחמים, אמרו לו: עד שאנו מבקשים עליך נבקש על עצמנו...
אמר: אין הדבר תלוי אלא בי, הניח ראשו בין ברכיו וגעה בבכיה עד שיצתה נשמתו. יצתה בת קול ואמרה: רבי אלעזר בן דורדיא מזומן לחיי העולם הבא."

אני מאמין שברקע מדרש זה עמדה לא אחרת מאשר שירת האזינו. רבי אלעזר בן דורדיא פונה אל גורמים שונים בעולם שיבקשו עליו רחמים. אך פנייתו אליהם מסיטה את המבט מהמקום המרכזי שאליו הוא צריך לפנות – אליו עצמו. הוא פונה לכוחות הטבע, לתנאים ולסביבה שבה גדל, למזל שהגדיר אותו, אבל כל אלה סירבו לקחת אחריות על מצבו. רק אז הבין שאין הדבר תלוי אלא בו. הוא התכנס לתנועת עובר, הפנה מבטו פנימה אל תוך תוכו ובכה. ותנועה זו היא שהביאה אותו לחיי העולם הבא.

שירת האזינו גם היא פונה אל הטבע. "האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי". אך כאן השמים והארץ כעדים לשירה ולעתיד לקרות. זאת כדי שהם לא ישמשו גורמים שניתן יהיה לתלות בהם את האחריות לגורלנו האכזר. לא הטבע, כמו גורל עיוור, גרם לנו את שנגרם לנו. לא זניחת הברית מצידו של אלוהים הביאה אותנו למקום

אלוהים מצידו יסתיר פניו ויהיה מרוחק בתכלית המרחק מהם. "אסתירה פני מהם אראה מה אחריתם כי דור תהפכת המה בנים לא אמן במ". במצב כזה ייווצר הרושם שהופרה הברית ושניתק הקשר בין אלוהים לעמו. האחריות למצב תופנה לאלוהים, שזנה והפקיר. אבל כאן באה השירה ומהדהדת את המסר:

"אל אמונה ואין עוול צדיק וישר הוא.
שיחת לו לא בניו מומם דור עיקר ופתלתל."

את האחריות אין לתלות בי, מזהיר אלוהים. אני הוא אביהם של ישראל. אני הוא שיצרתי אתכם כעם. ואב לעולם לא זונח את בניו. הברית ביננו עמוקה בשביל כך. לכן אין להפנות את המבט החוצה. אין לברוח מן האחריות. אלוהים צדיק וישר, ואילו האחריות מוטלת על הבנים, "דור עיקר ופתלתל". לכן כתבו לכם את השירה ולמדו אותה בעל פה, מצווה אלוהים. היא תהיה העדות לכך שאין כאן הפרת ברית מצדי. מה תעשו עם ההבנה הזאת, זה כבר תלוי בכם. רק אל תברחו מאחריות.

שירה האזינו היא מבט בוגר על חיינו הלאומיים, ומהם ניתן ללמוד גם לחיינו הפרטיים. אין עם שלא נופל. אין אדם שלא חווה רגעי שפל וקטנות. זו לא שאלה אל האם אלא של מציאות של כאשר. ואז, מוקד השאלה משתנה. לא מה יקרה לנו אלא האם יהיה בנו את הכוח לקום מחדש, להתיישר לכיוון המסלול, ולעבור מקמילה לצמיחה. האם נוכל לחולל נקודת שינוי. על פי שירת האזינו נקודה זו טמונה בלקיחת האחריות. במקום לתלות את הדבר באלוהים, אומר אלוהים לעם לקחת את האחריות על עצמם. במקום להתלונן שאלוהים זנח אותם, אלוהים קורא לעם להבין שהוא זנח את אלוהים. אם תכירו שאני צדיק וישר ואתם הם אלה שהפרו את הברית, אומר אלוהים, יש סיכוי שגורלכם ישתנה.

סיפור תלמודי מפורסם במסכת עבודה זרה (יז, ע"א) מעביר מסר דומה על האדם הפרטי. מסופר בו על אדם חוטא שלימים זכה לתואר רב. שמו היה רבי אלעזר בן דורדיא. רבי אלעזר ירד אל המחוזות הנמוכים ביותר. על פי התלמוד, לא היתה זונה ברחבי העולם שהוא לא היה אצלה. יום אחד, שמע רבי אלעזר על זונה אחת בכרכי הים שנוטלת שכר מאד יקר (כיס דינרין) תמורת שירותיה. הוא לא ויתר וחצה עבורה

אליו הגענו. האחריות היא עלינו. ועם עצמנו עלינו להתמודד.

זהו עומק רעיון התשובה. התשובה קוראת לאדם להפסיק לרדוף אחרי אשמים מבחוץ ולהתחיל לקחת אחריות על חייו שלו בעצמו. אכן, יש הרבה אשמים ללקויות שלנו. המדע המודרני אינו מפסיק לגלות עד כמה אנו מושפעים מגורמים שהם אינם אנחנו – החל מתהליכים ביולוגיים וכימיים וכלה בטראומות ילדות או סביבה חברתית. אבל כאן מגיע קולה המשחרר של האמונה ואומר לאדם – לאחר כל זאת הנך חופשי. הניח את האשמים למצבך בצד, ובוא תיקח את האחריות על חייך בעצמך. תתמקד בחלקך בעולם שאליו נקלעת, וכעת תיצור בעצמך את נקודת השינוי. זהו כוחנו כברואים בצלם אלוהים. יש בנו את הכוח להשתנות.

מבטו הבוגר של אלוהים על עם ישראל מוסר לנו את המפתח הזה. האם נחזור בתשובה או לא, זה סיפור אחר. קודם כל תכירו באחריות שלכם על עצמכם. את המסר הזה חשוב היה לאלוהים להטמיע בתורה רגע לפני הסוף. רק אז התורה יכולה להיות שלמה. "ויהי ככלות משה לכתב את דברי התורה הזאת על ספר עד תמם".